

Rodziewicz, Ewa

Poziom kompetencji i wyborów kulturowych młodzieży z marginesu oświatowego

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 6 (166), 127-140

1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Gdański*

Ewa Rodziewicz

POZIOM KOMPETENCJI I WYBORÓW KULTUROWYCH MŁODZIEŻY Z MARGINESU OŚWIATOWEGO

Zarys treści. Szkoła jako instrument tworzenia marginesu kulturowego. Kompetencje kulturowe i zorientowanie na wartości jako warunek uczestnictwa w cywilizacji. Start młodzieży na marginesie oświatowym jako zubożenie uczestnictwa w kulturze. Poziom kompetencji kulturowych młodzieży z marginesu oświatowego. Bliskie i obce treści i wartości realizowane przez młodzież w kontaktach z kulturą masową.

W nurcie poszukiwań paradygmatów humanistycznych we współczesnej myśli naukowej zarysowuje się trend do określenia „luk ludzkich”, jak również luk w ludziach samych. Te poszukiwania zmierzają do odsłaniania w organizacji warunków życia ludzi, jak również w ich osobowości, tego typu „paradoksów”, które zagrażają przetrwaniu ludzi, blokują ich rozwój, utrudniają orientację w treściach i wartościach kultury, komunikowanie się z innymi ludźmi, a wreszcie uniemożliwiają zdobywanie podmiotowości, autonomii.

Członkowie Klubu Rzymskiego wśród problemów globalnych, takich jak inflacja, bezrobocie, przyspieszenie tempa zbrojeń, zanieczyszczenie środowiska, wobec których zaskoczona i bezradna stanęła ludzkość, wymieniają analfabetyzm obejmujący piątą część mieszkańców globu.

Piątą część mieszkańców świata, w latach osiemdziesiątych XX w. zepchnięta w sytuacje marginesowych statusów, pozycji społecznych, możliwości rozwojowych zdaniem autorów raportu, nazwana została „generacją przeznaczoną na straty”¹.

Ta część ludzkości świata o niepełnych możliwościach orientacyjnych,

¹ J. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitz, *Uczyć się, bez granic*, Warszawa 1982, s. 152.

komunikowania swoich przeżyć, porozumiewania się, uczestniczenia w tworzeniu „ładu społecznego”, powstała jako wynik dysfunkcyjności systemów społecznych, braku umiejętności uczenia się, przewidywania, zarówno jednostek, poszczególnych organizacji, jak również społeczeństw. W świetle teorii krytycznych systemu społecznego wyrwanie mieszkańców piątej części świata z kręgu niemożności rozwojowych, marginesowych pozycji, statusów, wymaga obnażenia barier instytucjonalnych i indywidualnych ograniczeń blokujących jednostce, grupom, całemu społeczeństwu możliwości budowania tożsamości². Równocześnie przedkładane projekty naprawy zachęcają do poszukiwania tego typu rozwiązań organizacyjnych, komunikacyjnych, interakcyjnych, które pozwalałyby na odbudowanie ludzkiej osobowości, rozszerzenie kompetencji uczenia się, wyobraźni.

W tym artykule, opierając się na analizie literatury naukowej, zwrócę uwagę na znaczenie kompetencji kulturowych i zorientowania młodzieży na wartości kultury jako niezbędnych instrumentów orientacji i podejmowania aktywności we współczesnym świecie. Następnie zasygnalizuję, jak kształtuje się proces nabywania kompetencji kulturowych w procesie socjalizacji i edukacji młodzieży oraz jakie są ograniczenia tego procesu.

Szczegółowym zamierzeniem tego opracowania jest określenie poziomu kompetencji kulturowych i wartości realizowanych w kontaktach z kulturą tej kategorii młodzieży, która została negatywnie wyselekcjonowana z systemu szkolnego i znalazła się na marginesie oświatowym. Na podstawie zgromadzonych materiałów empirycznych, takich jak: badania testowe i pogłębione wywiady z młodzieżą z Ochotniczych Hufców Pracy w „Złotej Karczynie” w Gdańsku omówię zróżnicowanie kompetencji i wartości kulturowych, jakie zdobyła ta grupa młodzieży w procesie socjalizacji i edukacji³. W ten sposób zaplanowane badania posłużą do określenia braków w wykształceniu młodzieży w stosunku do rówieśników będących w szkole. Określone w analizach wskaźniki poziomu kompetencji kulturowych młodzieży z marginesu oświatowego mogą informować, czego powinna „nauczyć” się szkoła, w jakie niezbędne instrumenty regulacyjne powinna ona wyposażać młodzież, chcąc realizować zadania wszechstronnego rozwoju i przygotowania młodzieży do aktywnego uczestnictwa w rzeczywistości.

² L. Witkowski, *Edukacja przez pryzmat teorii społecznej J. Habermasa*, AUNC, Socjologia wychowania 5, Toruń 1984, s. 33; A. M. Kaniowski, *Socjalizacja jednostki a rozwój społeczny w teorii krytycznej Jürgena Habermasa*, AUNC, Socjologia Wychowania 5, Toruń 1984, s. 12—21.

³ Badania nad młodzieżą w OHP w „Złotej Karczynie” w Gdańsku zostały przeprowadzone w 1980 r.

KOMPETENCJE KULTUROWE I ZORIENTOWANIE NA WARTOŚCI KULTURY
JAKO WARUNEK UCZESTNICTWA W CYWILIZACJI WSPÓŁCZESNEJ

W procesie poszukiwań poznawczych i terapeutycznych funkcji współczesnej humanistyki podnosi się problem rozszerzania, wzmacniania intelektualnego rynsztunku społeczeństwa, rozwinięcia w nim wyobraźni, upowszechnienia postawy aktywnego stosunku do rzeczywistości⁴.

Istnienie we współczesnym świecie wymaga wiedzy, ogarniania myślowych całości, które nowoczesność ma do zaoferowania, ale przede wszystkim wymaga umiejętności samodzielnego dokonywania wyboru społecznych ofert, np. w zakresie spędzania czasu wolnego.

Szczególną doniosłość realizacji idei humanistycznych podnosi się w społeczeństwie socjalistycznym. Socjalizm przyjął jako naczelną wartość dobro każdego człowieka i stworzenie każdej jednostce warunków wszechstronnego rozwoju. W tych warunkach ustrojowych głównym kluczem zbliżenia społeczeństwa do humanistyki powinna być szkoła, której zadaniem jest wyposażenie młodzieży w kompetencje kulturowe, językowe, myślowe, orientacyjne, komunikacyjne, ale także zdolności dostrzegania, realizowania i tworzenia wartości, jako warunku ekspansji „ja”⁵.

W licznych pracach psychologicznych i językoznawczych podkreśla się ważność wczesnego zorientowania młodzieży na treści i wartości symboliczne przekazywane w kanałach społecznej komunikacji. Między innymi L. S. Wygotski i J. Bruner w swoich pracach uzasadniają, że dzięki zdobywanym znakom, symbolom kulturowym, cała psychika dziecka ulega przebudowie, mózg nabywa nowych kompetencji, kształtują się reakcje upośrednione, dziecko zostaje włączone w historię społeczeństwa⁶.

Współcześnie prowadzone dyskusje nad modelem wykształconego Polaka zwracają uwagę, że zdobywana w procesie edukacji wiedza humanistyczna ma pomagać młodym wykraczać poza wymagania konkretnych specjalizacji zawodowych, prowadzić do możliwości zrozumienia kultury narodowej, do umiejętności nawiązywania dialogu z różnymi grupami społecznymi. Zdaniem znanego językoznawcy E. Sapira opanowanie języka i wspólnota zdobytej wiedzy stwarzają możliwości porozumienia i zrozumienia między ludźmi, stanowią siłę konsolidującą społeczeństwo i poczucie „bycia w domu”⁷. B. Suchodolski podkreślając ważność zorientowania jednostki na treści i wartości kultury wskazuje, iż mogą one prowadzić do poszerzania wymiarów egzystencji. Od przyjmowanych

⁴ W. Janion, *Humanistyka: poznanie i terapia*, Warszawa 1974, s. 113.

⁵ L. Korporowicz, *Kompetencja kulturowa jako problem badawczy*, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 1983.

⁶ L. S. Wygotski, *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 1978.

⁷ E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978.

wartości konsumpcyjnych „mieć więcej” mogą prowadzić ku egzystencji wartościowej „być jakimś”⁸.

Inną perspektywę rozwojową wyznacza człowiekowi ubóstwo wiedzy ogólnej, obcość, zamknięcie się na wartości oferowane w przekazie kultury, brak możliwości tworzenia wartości. Te sytuacje mogą doprowadzać do zamknięcia ich osobowości w „swojskim świecie”, poczucia braku rozumienia problemów społecznych, do alienacji, poczucia bezsensu i dogmatyzmu.

W następnej części tekstu na podstawie literatury i badań własnych scharakteryzuję trudności socjalizacji i edukacji młodzieży prowadzące ją na margines oświatowy i kulturowy.

START MŁODZIEŻY NA MARGINESIE OŚWIATOWYM JAKO ZUBOŻENIE UCZESTNICTWA W KULTURZE

Badania A. Kłoskowskiej, R. Miller, M. Ziółkowskiego, S. Kawuli zwracają uwagę, że nabywanie kompetencji kulturowych rozpoczyna się w okresie najwcześniejszego dzieciństwa⁹. Rodzice mający dostęp do bibliotek, kin, muzeów, przy odpowiedniej świadomości wychowawczej i wykształceniu, czytają dzieciom pierwsze książki, pisemka, utrzymują kontakt emocjonalny z dziećmi, zapoczątkowują tworzenie się ich zainteresowań kulturą, prowadzą pomyślnie do rozwoju języka i myślenia swoich dzieci. Rodzice ci stają się „czułymi odźwiernymi” i dokonują transmisji, przybliżenia dzieciom społecznie ważnych wartości.

Inaczej przebiega proces wrastania w kulturę w środowiskach ubogich w instytucje kultury, przy braku zainteresowania rodziców nauką dzieci. Częściej w rodzinach o niskim poziomie wykształcenia rodziców, chłopskich, robotników niewykwalifikowanych a także rodzinach patologicznych, zdeorganizowanych, występuje sytuacja „pustki kulturowej”. Rodzice ci zaniedbują wysiłek intelektualny, umiejętności komunikowania werbalnego swoich dzieci.

W rezultacie słabo stymulowany w dzieciństwie rozwój orientacji w świecie i umiejętności komunikacji utrudniają pomyślny start dzieci do szkoły, a następnie osiąganie przez nich pomyślnych wyników w nauce.

Badania prowadzone nad zróżnicowaniem dróg oświatowych dzieci

⁸ B. Suchodolski, *Nauka a cywilizacja współczesna*, [w:] *Model wykształconego Polaka*, red. B. Suchodolski, Wrocław 1980, s. 190.

⁹ A. Kłoskowska, *Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, nr 4, 1974; R. Miller, *Różnicowanie się uczestnictwa w kulturze na przełomie dzieciństwa i młodości*, [w:] *Sztuka i dorastanie dziecka*, red. M. Tyszkowa, Warszawa 1981, s. 47—53; M. Ziółkowski, *Znaczenie, interakcja, rozumienie*, Warszawa 1981, s. 46—94; S. Kawula, *Świadomość wychowawcza rodziców*, Toruń 1975.

w systemie edukacyjnym, a także warunkami, jakimi szkoły dysponują w zakresie wyrównania szans młodzieży, wskazują, że pomoc szkoły wobec zaniedbań socjalizacji jest niewystarczająca.

W zbyt małym stopniu zindywidualizowana nauka w przepelnionych klasach, brak odpowiedniej ilości właściwie pracujących zespołów wyrównawczych, brak reedukatorów, nie kompensują w pełni braków socjalizacji¹⁰.

W rezultacie szanse rozwoju młodzieży i zdobycie kompetencji kulturowych w systemie szkolnym są zróżnicowane. Młodzież ze środowisk uprzywilejowanych kulturowo wchodzi na najdłuższą drogę edukacyjną przez szkoły średnie, które otwierają dalsze perspektywy kształcenia w szkole wyższej. Na tej drodze edukacyjnej zaledwie 1/3 populacji dzieci kończących szkoły podstawowe ma szansę na rozszerzenie doświadczeń kulturowych, pogłębienie wiedzy humanistycznej, częstszych kontaktów z kulturą¹¹.

Zdecydowana większość młodzieży po ukończeniu szkół podstawowych trafia do szkół zawodowych. W latach osiemdziesiątych w Polsce można zaobserwować znaczny wzrost ilości młodzieży uczącej się w skróconym programie kształcenia specjalistycznego przy znacznym zawężeniu wiedzy ogólnej i humanistycznej. Okazuje się, że w zakresie ilości uczniów uczących się w szkołach zawodowych Polska w ostatnich latach zajmuje pierwsze miejsce wśród krajów socjalistycznych¹².

Przeprowadzone badania A. Kłoskowskiej i J. Jonkisz nad młodzieżą szkół zawodowych i młodymi robotnikami wskazują na widoczną utratę wiedzy humanistycznej, ograniczenie treści kanonicznych, spadek zainteresowań czytelniczych, których znajomość zakłada się u współczesnego człowieka. Niedoskonały proces transmisji kulturowej w szkołach zawodowych doprowadza do ograniczeń wszechstronnego rozwoju młodzieży¹³.

¹⁰ R. Miller, Wyrównanie startu szkolnego w mieście i na wsi, Raport z badań zbiorowych w latach 1975—1977 (maszynopis); R. Miller, Sytuacja młodzieży w społeczeństwie wychowującym, referat na Sesję PAN „Społeczeństwo wychowujące”, 1980; Z. Kwieciński, *Drogi szkolne młodzieży*, Warszawa 1978.

¹¹ T. Kocowski, Zagrożenia w kompleksie prokreacyjno-rozwojowym, maszynopis na konferencję „Zagrożenia społeczne oraz warunki i środki ich przezwyciężania”, Kraków 1983; E. Rodziewicz, *Sytuacja społeczna i uczestnictwo w kulturze, jako start młodzieży do życia*, [w:] *Sztuka i dorastanie dziecka*, red. M. Tyszkowa, Warszawa 1981.

¹² M. Kozakiewicz, *Kształcenie i zatrudnienie — wybrane problemy społeczeństw socjalistycznych*, Biuletyn TWP, Warszawa 1984, nr 1—2; T. Kocowski, op. cit. W roku 1960 na 100 uczniów liceów ogólnokształcących przypadało 250 uczniów szkół zawodowych, w 1981 odpowiedni wskaźnik wynosił 100/448 uczniów.

¹³ A. Kłoskowska, *Instytucjonalne ramy a spontaniczny rozwój kulturalnego uczestnictwa*, [w:] *Kultura polska a socjalistyczny system wartości*, Warsza-

Część młodych osób, około 10% każdego rocznika uczniów, pochodząca z najtrudniejszych warunków, głównie młodzież chłopska i robotników niewykwalifikowanych, o niskim poziomie wykształcenia rodziców wypada „za burtę” instytucji szkolnych.

Szczegółowe analizy, które przeprowadził M. Kozakiewicz, w 1970 r. wskazywały na liczbę 550 tys. młodych ludzi, którzy w wieku 17—24 lat pozostawali poza pracą i nauką. Nowsze statystyki z 1981 r. sporządzone na podstawie danych o zatrudnieniu określały liczbę młodocianych bez zajęcia na 85 tys. osób. Dane te nie uwzględniają 12% uczniów, którzy kończą szkołę i otrzymują „naciągane” świadectwa i wymagają specjalnej opieki wyrównawczej¹⁴.

Młodzież, która negatywnie wyselekcjonowana ze szkoły, często bez świadectw ukończenia szkoły podstawowej zostaje zepchnięta w swoistą sytuację „zawieszenia” między kanałami komunikacji kulturowej. Pozbawiona przewodnictwa wychowawców traci kontakt z kulturą¹⁵.

Wobec znacznego zapotrzebowania na pracowników przyuczonych w przemyśle i rolnictwie młodzież z marginesu oświatowego ma szansę uzupełnienia edukacji w ochotniczych Hufcach Pracy. OHP zostały powołane głównie dla dostarczenia gospodarce przyuczonych pracowników szczególnie w zakresie zawodów deficytowych. W Polsce w roku 1980 z 50 838 młodych ludzi, którzy przebywali w OHP, około 60% nie posiadało podstawowego wykształcenia, ponad połowa junaków (53,5%) przyuczała się do zawodów budowlanych w różnych specjalizacjach: murarz, tynkarz, zbrojarz, itp. Zawody te według kryteriów prestiżu, które ustalił A. Sarapata, znalazły się na najniższych pozycjach prestiżu społecznego¹⁶.

Młodzież w OHP w ramach Podstawowego Studium Zawodowego uzupełnia wykształcenie podstawowe. Program szkoły obejmuje 1/3 treści programowych realizowanego w szkołach podstawowych. Jak wskazują wywiady z nauczycielami hufca „Złota Karczma” w Gdańsku, młodzież obciążona 46 godzinami zajęć praktycznych na budowie napotyka trudności w skupieniu uwagi na lekcjach. Nauka razem z rówieśnikami o różnym poziomie opanowania wiadomości szkolnych, brak książek i za-

wa 1977; J. Jonkisz, *Humanistyczne podstawy kształcenia kulturowego młodego robotnika*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej we Wrocławiu, 1969.

¹⁴ M. Kozakiewicz, *Skolaryzacja młodzieży polskiej*, Warszawa 1970; *Młodzież, Wybrane dane statystyczne*, GUS 1982, s. 34; T. Kocowski, op. cit.

¹⁵ M. D. Pełka-Sługocka, Z. Juczyński, M. Szafrąńska, *Pasożytnictwo społeczne czy inwalidztwo u młodzieży*, Warszawa 1981; E. Rodziewicz, *Sytuacja społeczna i uczestnictwo w kulturze...*

¹⁶ A. Sarapata, *Problem awansu zawodowego*, [w:] *Socjologiczne problemy przedsiębiorstwa przemysłowego*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

niedbania w zakresie organizacji czasu wolnego, a wreszcie niedostateczny poziom przygotowania wychowawców do pracy z młodzieżą wymagającą specjalnej opieki, prowadzą do niezadowalających wyników hufca, wysokiego odpadu młodzieży z OHP (71% junaków odpadło z OHP w „Złotej Karczmi” przed ukończeniem hufca), niskiej frekwencji na zajęciach szkolnych, ograniczonych kontaktów z kulturą¹⁷.

W dalszej części opracowania przedstawię poziom kompetencji kulturowych, jakie uzyskała młodzież z marginesu oświatowego, która znalazła się w OHP w „Złotej Karczmi” w Gdańsku.

POZIOM KOMPETENCJI KULTUROWYCH MŁODZIEŻY Z MARGINESU OŚWIATOWEGO

Autorzy badań nad kulturą zwracają uwagę, że istotnym elementem kulturowej kompetencji jest zakres wiedzy i słownictwa, jakimi jednostka rozporządza, a także wrażliwość na ich odróżnianie i możliwości operowania nimi.

W przeprowadzonych badaniach, jako wskaźniki kompetencji kulturowych, przyjąłem zakres znajomości pojęć, poziom wiadomości ogólnych, a także poziom sprawności myślenia niewerbalnego, jakimi dysponuje młodzież. Przeprowadzone badania miały na celu określenie, w jakim stopniu pojęcia i wiedza, umiejętności myślenia uznane za niezbędne dla rozumienia kultury, i udziału w komunikacji kulturowej są dostępne młodzieży z marginesu oświatowego.

Pogłębione badania w tym zakresie przeprowadziłam w 1980 r. w zbiorowości 60 junaków z Ochotniczego Hufca Pracy w „Złotej Karczmi” w Gdańsku¹⁸. Zamierzenia badawcze zrealizowałam, posługując się następującymi narzędziami: testem badania poziomu umysłowego J. C. Ravena, który pozwala na określenie sprawności myślenia niewerbalnego, werbalną reprezentację świata badałam za pomocą testu wiadomości podstawowych i testu znajomości słów¹⁹. W celu określenia

¹⁷ T. Porazińska, *Analiza wyników nauczania i frekwencji junaków w szkole na podstawie dzienników lekcyjnych*. Analizę przeprowadziła socjolog zatrudniona w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Budownictwa Komunalnego „Złota Karczma”, Gdańsk 1980 (maszynopis); E. Rodziewicz, *Jakość sytuacji pracy w opiniach wychowawców OHP*, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG, nr 11, 1982.

¹⁸ Grupa ta stanowi 10% wylosowanej młodzieży z 580 młodocianych junaków, którzy w latach 1979—1981 uczęszczali do hufca.

¹⁹ Badania przeprowadzili i zinterpretowali psychologowie pracownicy Woj. Poradni Wychowawczo-Zawodowej w Gdańsku. Podstawa interpretacji: B. Hornowski, *Analiza psychologiczna skali J. C. Ravena*, Warszawa 1970; M. Choynowski, *Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczym*, Warszawa 1977.

poziomu kompetencji, jakie osiągnęła badana młodzież w stosunku do wyników uzyskanych przez jej rówieśników awansujących pomyślnie w systemie oświatowym, uzyskane wyniki surowe umieściłam na skali norm centylowych obliczonych dla młodzieży klas VIII w Polsce.

Tabela 1
Wyniki testu znajomości słów wg ogólnopolskich norm centylowych

Przedziały norm centylowych	Poziom	Liczba badanych	% młodzieży
40—29	b. wysoki	1	1,8
28—19	wysoki	9	15,8
18—10	przeciętny	24	42,1
9—5	niski	17	29,8
4—0	b. niski	6	10,5

Tabela 2
Wyniki w teście wiadomości podstawowych uporządkowane wg ogólnopolskich norm centylowych

Przedziały norm centylowych	Poziom	Liczba badanych	% młodzieży
40—32	b. wysoki	—	—
31—26	wysoki	5	8,3
25—19	przeciętny	19	31,6
18—13	niski	10	16,6
12—0	b. niski	26	43,3

Tabela 3
Wyniki w teście T. Ravena uporządkowane wg norm centylowych dla młodzieży szkolnej w Poznaniu
 $\bar{x} = 28,0$

Przedziały norm centylowych	Poziom	Liczba badanych	% młodzieży
60—51	b. wysoki	—	—
50—41	wysoki	6	10
40—26	przeciętny	37	61,6
25—16	niski	9	15
15—1	b. niski	8	13,3

Wyniki uzyskane przez młodzież z marginesu oświatowego w zakresie wszystkich przyjętych wskaźników kompetencji kulturowej, przyporządkowane normom centylowym ogólnopolskich badań nad młodzieżą, są zdecydowanie przesunięte w kierunku przedziałów niskich.

Ogólne średnie wyniki, jakie uzyskała młodzież z marginesu oświatowego w zakresie myślenia, kultury werbalnej, zakresu wiadomości ogólnych, są niższe od wartości średnich uzyskanych w badaniach ogólnopolskich. (W teście wiadomości podstawowych $\bar{x} = 14,8$ — wynik krajowy $\bar{x} = 21,9$, w teście znajomości słów $\bar{x} = 12,4$ — wynik krajowy $\bar{x} = 18,0$, w teście Ravena $\bar{x} = 28$ — krajowy wynik $\bar{x} = 39$)²⁰.

Okolo 41% młodzieży charakteryzuje się niskim i bardzo niskim stopniem znajomości słów, umiejętności rozumienia, definiowania pojęć. Okolo 60% młodzieży reprezentuje bardzo niski poziom wiadomości ogólnych, co zgodnie z możliwościami interpretacji tych tekstów wskazuje na niską orientację we współczesnym świecie i orientację humanistyczną, jak również brak podstawowej wiedzy i znajomości języka umożliwiającej rozumienie przekazów kulturowych. Z uwagi na wysoki współczynnik korelacji TWP i TZS z testem wiadomości szkolnych J. Konopnickiego, uzyskane wyniki świadczą o niskim poziomie myślenia symbolicznego, kultury umysłowej, wiadomości szkolnych.

Jednocześnie przeprowadzone badania wskazały, iż młodzież uzyskała stosunkowo wyższe wyniki w zakresie niewerbalnych sprawności spostrzegania i myślenia aniżeli w zakresie testów werbalnych.

Trzecia część badanych (28,3%) prezentowała niską i bardzo niską umiejętność myślenia niewerbalnego, która nie wróży powodzeń w szkole bez wszechstronnej pomocy wychowawczej. Jednocześnie 61,6% młodych uzyskało w teście Ravena wyniki przeciętne, co wg możliwości interpretacji tego testu wskazuje, że przy odpowiedniej stymulacji rozwoju werbalnego, pobudzenia motywacji ta grupa młodzieży może pomyślnie poradzić sobie z nauką szkolną. W sytuacji jednak, kiedy w społeczeństwie tak trudno o ustalenie kryteriów awansu, kiedy problemy zarobków, spryt życiowy i zabiegi o urządzenie się w życiu wysuwają się na czoło zainteresowań młodych, trudno wychowawcom przekonać młodych o wartości wiedzy i nauki i zainteresowań kulturowych²¹.

Stosunkowo niewielki procent młodych z marginesu oświatowego osiągnęło wyniki wysokie w zakresie badanych wskaźników (8,3% w TWP, 17,6% w teście znajomości słów, 10% w teście Ravena).

Wyniki te wskazują na pojedyncze przypadki wysokiej umiejętności spostrzegania i myślenia, rozumienia pojęciowego i poziomu wiadomości. Ta grupa młodzieży, która uzyskała wysokie wyniki

²⁰ M. Choynowski, op. cit., s. 331 i 304; B. Hornowski, op. cit., s. 246.

²¹ R. Miller, Sytuacja młodzieży w społeczeństwie wychowującym...

w zakresie testów, funkcjonuje w szkole poniżej swoich możliwości. Pomimo, że w całości badań występują statystycznie istotne zależności między testami (współczynniki korelacji jakie uzyskano dla TR a TWP i TZS $r = +0,48$; $r = +0,46$), świadczące o współwystępowaniu wysokich czy niskich wyników w testach, to jednak szczegółowe analizy przeprowadzone wśród młodzieży osiągającej wysokie kompetencje wskazują niesymetryczność rozwoju młodzieży, także wysokiej sprawności myślenia nie zawsze towarzyszą wysokie kompetencje werbalne.

Uzyskane wyniki w zakresie kompetencji kulturowych są zróżnicowane także z uwagi na pochodzenie społeczne młodzieży. Na przykład zdecydowanie najniższe umiejętności i sprawność myślenia uzyskała młodzież z rodzin robotników niewykwalifikowanych i rolników. Uzyskane przez tę młodzież średnie wyniki różniły się o $-7,6$ i $-1,5$ punktów od wartości średniej obliczonej dla wszystkich badanych²². Porównanie średnich wyników uzyskanych przez młodzież w teście znajomości słów w zależności od pochodzenia społecznego (ogółem $\bar{x} = 12,4$) wskazuje na zróżnicowanie najbardziej niekorzystne dla młodzieży z rodzin rolniczych ($\bar{x} = 10$), najwyższe wyniki uzyskały dzieci pracowników umysłowych ($\bar{x} = 18$).

Całość badań wskazuje, że w zakresie kompetencji kulturowych ponad połowa młodzieży uzyskała wyniki świadczące o potencjalnym analfabetyzmie kulturowym utrudniającym jej kontakt z kulturą symboliczną, doprowadzającą w rezultacie do braku umiejętności rozumienia książek, filmów, nazywania i interpretacji świata. Badania zwracają też uwagę na jednostkowe umiejętności i uzdolnienia młodzieży, które przy wcześnie zorganizowanej zindywidualizowanej stymulacji werbalnej, orientacyjnej mogłyby być rozwinięte i wzbogacone.

BLISKIE I OBCE TREŚCI I WARTOŚCI REALIZOWANE PRZEZ MŁODZIEŻ W KONTAKTACH Z KULTURĄ MASOWĄ

Obok procesu wychowania zorganizowanego w grupach nieformalnych i edukacji szkolnej kanałem włączenia młodzieży w obieg kultury są także samodzielne kontakty z kulturą masową. W tej części artykułu, na podstawie pogłębionych wywiadów ze 142 junakami z OHP w „Złotej Karczynie”, spróbuję określić, w jakim stopniu młodzież włącza się w formalnie zorganizowany przekaz kultury masowej, które wartości i treści uznaje za „swoje”, „bliskie”, a jakie jako „obce”. Za Z. Bokszańskim, przez „bliskie” treści uznałam te, z którymi młodzież kontaktuje się systematycznie i chętnie, a przez „obce” zaś takie, o których wie, że

²² Dla testu Ravena ogółem średnia $\bar{x} = 28,0$, dla robotników niewykwalifikowanych $\bar{x} = 20,4$, dla robotników $\bar{x} = 26,5$, dla robotników wykwalifikowanych $\bar{x} = 32,9$, dla pracowników umysłowych $\bar{x} = 32,3$.

są w polu zainteresowania innych osób, ale sama z nimi nie podejmuje kontaktu, są przez nią odrzucone, czy ośmieszane, nie dostosowane do upodobań odbiorcy, zbyt złożone, skomplikowane w stosunku do możliwości percepcji, wymagają trudu myślenia, a odbiorca preferuje relaks²³.

Przyjmując takie rozgraniczenie badałam kontakty 142-osobowej grupy osób w ciągu ostatnich 3 miesięcy z kinem, książką, prasą, filharmonią, teatrem. Badana młodzież twierdziła, iż w czasie ostatnich 3 miesięcy przeciętnie uczestniczyła w 2 imprezach organizowanych przez hufiec. Połowa osób odpowiedziała, że nie uczestniczyła w żadnego typu zajęciach. Dla młodzieży z marginesu oświatowego, która znalazła się w hufcu, „obcymi” nośnikami treści okazał się teatr, filharmonia przez fakt braku znajomości tych instytucji. Około 86% badanych nie było jeszcze w teatrze i aktualnie nie uczęszczało na koncerty muzyki w filharmonii ani sztuki teatralne.

Bliskie sobie treści młodzież znajduje częściej w kontaktach z filmem, książką, muzyką rozrywkową, telewizją. Wśród badanej młodzieży najczęściej oglądanymi były filmy przygodowe, westerny, sensacyjno-kryminalne. Młodzież uzasadnia swoje wybory następującymi określeniami: „ciekawe”, „dostarczają mocnych wrażeń”, „nie trzeba na tych filmach myśleć”, „pozwalają żyć w napięciu, a to lubię”, „coś tam się dzieje”. Obce tej młodzieży okazały się filmy obyczajowe, psychologiczne, dramaty.

Podobnie jak kino, również telewizja i radio okazały się kanałami komunikacyjnymi, w których młodzież częściej szuka rozrywki, aniżeli informacji o rzeczywistości społeczno-politycznej. Głównie interesują młodzież filmy fabularne, programy sportowe. „Obce” są jej teatr i programy publicystyczne. Młodzież nie potrafiła wymienić tytułów słuchowisk radiowych poza audycjami „W Jezioranach”, „Matysiakowie”. Młodzi szukają głównie takich audycji, przy których można pośmiać się, uprzyjemnić sobie życie. Zaledwie 10% (14 osób) dostrzega walory poznawcze w słuchaniu radia. Młodzież nie potrafiła wymienić tytułów audycji obcych im, których sami nie słuchają (nie oglądają), a które są słuchane i oglądane przez innych ludzi.

W okresie 3 miesięcy pobytu w hufcu 60% badanych junaków nie przeczytało ani jednej książki, 39% junaków przeczytało od 1 do 4 książek. Wśród książek chętnie czytanych znalazły się książki sensacyjne, przygodowe, wojenne, miłosne, 40% badanej grupy nie potrafiło nazwać autora ani tytułu książek, których nie lubi czytać, lub takich, które czytają inni, większość badanych nie umiała zastosować żadnej klasyfikacji książek. Uzasadnień braku swojej orientacji w tej sprawie młodzież przedstawiała niewiele; argumentowano, iż „każdą książkę można przeczytać”, „nie ma takich książek, których nie przeczytałbym”, „wszystkie czytam,

²³ Z. Bokszański, *Młodzi robotnicy a awans kulturalny*, Warszawa 1976.

jak trzeba". Znaczna część młodzieży poprzez tego typu wypowiedzi manifestowała poczucie zawyżonych możliwości czytelniczych przy rzeczywiście nieczęstych kontaktach z książką (utrzymywanych przez $\frac{1}{3}$ badanych junaków). Brak zainteresowania czytelnictwem młodzi uzasadniali znudzeniem i małą ilością czasu.

Nieliczni junacy potrafili wymienić tytuły i autorów książek ostatnio czytanych, co utrudniało określenie poziomu czytelniczego tej młodzieży. Młodzież uznaje jako obce poezję, książki naukowe, popularnonaukowe, biografie. Odrzucenie tej lektury młodzi uzasadniają jako zajęcie monotonne, nudne, które wywołuje znudzenie, wymaga wysiłku, uwagi. Pojedyncze osoby wymieniały tytuły i nazywały treść książek, a nawet zwracały uwagę na zmiany w nich samych, jakie następują po przeczytaniu ważnych lektur. Znaczna część młodzieży nie pamięta nawet tytułu lektur szkolnych.

Czytelnictwo czasopism jest stosunkowo częstszym sposobem spędzania czasu wolnego aniżeli czytanie książek. 67% młodzieży czyta prasę lokalną i krajową (co jest zgodne z wynikami czytania prasy wśród młodzieży pracującej)²⁴. 24% badanych sięgało po tygodniki społeczno-kulturalne, takie jak „Forum”, „Film”. Przeszło 40% młodych wskazywało, że czasopisma społeczno-polityczne takie jak „Życie Literackie” „Polityka”, „Forum” są czytane przez innych ludzi, ale oni sami nie sięgają po tytuły tych czasopism. Jako mało interesujące młodzież ta uznawała wydarzenia polityczne, sprawy gospodarcze.

Analiza czytelnictwa książek i czasopism wskazuje na brak zainteresowań czytelniczych przeszło połowy badanych osób. Jest to wynik małych umiejętności czytelniczych, które zostały ukształtowane w procesie socjalizacji i nie zostały rozwinięte przez szkołę i których rozwój nie jest inspirowany w hufcach.

Młodzież z marginesu charakteryzuje ubogi język opisujący rzeczywiste uczestnictwo w kulturze. Młodzież prezentuje słabe możliwości zwerbalizowania swoich doświadczeń kulturowych. Na wielość wartości, doznań, które wiążą się z odbiorem różnych jakościowo treści przekazywanych różnymi kanałami, młodzi stosują te same schematy językowe, stereotypy myślowe, ubogie określenia, ograniczony kod językowy. Uczestnictwo w kulturze młodzież traktuje jako relaks, preferuje treści, które nie wymagają ładu, wysiłku, rozumienia, przeżycia, wzruszenia, a ekspozuje jedynie te, które służą rozładowaniu emocji i agresji. Obce wielu junakom są treści kultury wprowadzające w szersze kontakty społeczne, wymagające wysiłku umysłowego, wprowadzające w problemy ogólnospołeczne, treści i wartości kultury narodowej. Zakres orientacji kul-

²⁴ A. Przeclawska, *Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowania*, Warszawa 1976.

turowej młodzieży z marginesu oświatowego oscyluje wokół kilku tytułów, czasopism, książek, filmów często bez znajomości treści i wartości, które one niosą.

Pole zainteresowań kulturalnych młodzieży jest wąskie, średnio na jednego junaka w ciągu 3 miesięcy przypadał kontakt z 1—2 kanałami komunikacji kulturowej. Junacy wykazywali się brakiem sprawności językowej i umiejętności werbalizacji dla zaprezentowania swojej wiedzy i przeżyć kulturowych, nie czynili również poszukiwań językowych dla wyrażenia swej ekspresji.

Całokształt przeprowadzonych analiz literatury i materiałów empirycznych wskazuje na utrzymywanie się w społeczeństwie młodzieży na marginesie oświatowym. Młodzież tę w stosunku do jej rówieśników charakteryzuje wyraźne zniżenie kompetencji kulturowych (szczególnie werbalnych) i zubożenie realizowanych i uznanych za „bliskie” treści i wartości kultury.

Badania M. Kozakiewicza i A. Kłoskowskiej zwracają uwagę na zwiększanie się w ostatnich latach w Polsce ilości młodzieży uczącej się w szkołach zawodowych i krótkich kursach przyuczających do zawodu. Ten trend utrzymuje się, mimo znacznie większych kosztów kształcenia w tych szkołach aniżeli w szkołach maturalnych. Z uwagi na krótkie i wąkospecjalistyczne programy kształcenia szkoły te oferują dla $\frac{4}{5}$ ogółu uczącej się młodzieży ubogi zakres wiedzy humanistycznej i kontaktów z kulturą.

Wzrost tej kategorii młodzieży doprowadzać będzie do niebezpieczeństwa, iż w społeczeństwie zwiększać się będzie generacja młodych ludzi o zawężonej orientacji w treściach i wartościach kultury narodowej, nie znającej podstawowych faktów z literatury i historii.

Zaprezentowane badania nad młodzieżą z marginesu oświatowego zwracają uwagę na fakt, że rozwój pewnej części młodzieży przebiega w szczególnie niesprzyjających warunkach. Procesowi socjalizacji, która przebiega w warunkach zubożonych kontaktów z kulturą środowisk rodzinnych, w późniejszym okresie towarzyszy edukacja szkolna, która nie kompensuje i nie wyrównuje braków rozwojowych młodzieży.

Młodzież niedostatecznie stymulowana w rozwoju, w procesie socjalizacji w rodzinie, również w systemie planowej nauki w szkole nie napotyka na „czułych odźwiernych” w dostatecznym stopniu rozumiejących ich trudności rozwojowe, mających możliwości i umiejących im pomóc. W efekcie niepomyślnego przebiegu socjalizacji i edukacji, grupy młodzieży negatywnie wyselekcjonowane ze szkoły znajdują się w sytuacji znacznie ograniczonych możliwości kontaktowania się ze społecznie ważnymi wartościami kultury, a także utrudnionej możliwości decyzji w za-

kresie wyboru miejsca społecznego i kierunków własnego rozwoju. Jak wykazały badania, część młodzieży wyrzucona „za burtę” szkoły znajduje się na poziomie potencjalnego analfabetyzmu kulturowego.

Uzyskany niski poziom znajomości języka i symboli kulturowych jest sygnałem wskazującym na małe możliwości werbalizacji, ograniczony poziom świadomości, nazywania i interpretacji świata.

Ponad połowa badanej młodzieży nie rozumie podstawowych pojęć kanonicznych istotnych dla rozumienia kultury i orientacji humanistycznej. Ta część młodzieży nie posiada elementarnych wiadomości szkolnych, nie rozumie podstawowych pojęć z zakresu języka polskiego i matematyki. Stąd kontakty z kulturą masową, która mogłaby być dla tej młodzieży potencjalnym sposobem kompensacji zaległości życiowych, są ubogie, martwe i obce. Te właśnie kontakty z kulturą masową młodzież traktuje jako relaks, emocjonalne przeżycie, któremu towarzyszy brak umiejętności recepcji treści, brak refleksji, ascezy, umiejętności wysiłku myślowego. Nieliczni młodzi ludzie czytanie książek, oglądanie filmów uznają jako antidotum na trudne, mało satysfakcjonujące warunki pracy i nauki. Stąd treści rozrywkowe, sensacyjne, przygodowe stanowią dla niej wartość największą w kontaktach z kulturą.

Podjęcie pracy i nauki w hufcu prowadzi młodzież do szybkiego usamodzielnienia się finansowego, co przy zaniedbaniu wszechstronnego rozwoju osobowości i kontaktów z kulturą doprowadza tę młodzież do orientacji życiowej „mieć coś”, a nie „być jakimś”.

Przeprowadzone badania poziomu kompetencji kulturowych młodzieży z marginesu oświatowego zwracają uwagę także na fakt, iż około 50% tej młodzieży prezentuje przeciętny i wysoki poziom niewerbalnego rozumowania i spostrzegania. Wyniki te zwracają uwagę, iż ta część młodzieży funkcjonuje w systemie edukacyjnym poniżej swoich możliwości. Ochotnicze Hufce Pracy nie dysponują wystarczającymi warunkami organizacyjnymi ani odpowiednią kadrami, aby sprostać trudnemu zadaniu pomocy w rozwoju młodzieży z trudnościami w nauce, często zdemoralizowanej. Młodzież z marginesu oświatowego wymaga wszechstronnej pomocy wychowawczej, terapii emocjonalnej, stymulacji warunków środowiskowych, poprawy warunków nauki. Wyniki pracy z tą młodzieżą w zespołach wyrównawczych wskazują na pozytywne przykłady pomocy młodzieży z tego typu trudnościami.

Przedstawiona w artykule diagnoza jest jednocześnie wskazaniem, czego m.in. powinna „nauczyć się” szkoła, aby mogła pomóc młodzieży w rozwoju.

Dla rozwiązania problemów młodzieży z marginesu oświatowego i szerszego wprowadzenia jej w treści kultury konieczna jest także humanizacja wszystkich poziomów życia społecznego.